

Tiina Lintunen ja Hanne Koivisto

Sisällissodan jäljet

Tampereen Työväenmuseo Werstaan Bertel-sali täyttyi kuulijoista 21.–22.8.2017, kun 19 esitelmöitsijää ja työryhmää pohti Suomen sisällissodan jälkeensä jättämiä jälkiä ja niiden pitkäkantoisia merkityksiä. Puhujat edustivat tuoreilla näkökulmillaan monipuolisesti eri aloja, odotetusti historiaa, mutta myös arkeologiaa, folklorea, kirjallisuutta, kulttuurin- ja maisemantutkimusta sekä teatteritiedettä. Seminaarin järjesti Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.

Sisällissodan jälkiä tarkasteltiin muun muassa muistamisessa, koulutuksessa, maisemassa ja yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Eri esitelmä yhdistivät selkeästi teemat historiapolitiikka, kasvatusta ja muistijälkien istuttaminen, sodan kokemus, paikallisuus sekä institutionaaliset ja ylisukupolviset seuraukset.

Historiapolitiikkaa ja kipeitä muistoja

Sisällissodan historiapolitiikka ja muistamisen poliittiset funktiot nousivat esiin heti seminaarin alussa, kun keynote-esitysmöitsijä Seppo Hentilä (HY) totesi sisällissodan muistamisen olevan jatkuvasti esillä julkisessa keskustelussa. Viimeksi huhtikuussa sen osoitti Itsenäisen Suomen juhlarahan teloituskuvan nostattama kohu. Hentilä pohti, mihin sisällissodan voittajat tarvitsivat vapaussotaa ja miten ajatus vapaussodasta syntyi. Hänen argumenttinsa oli, että sota, jonka valkoinen Suomi kuvasi, ei ollut vapaussota eikä sitä käyty Venäjää vastaan. Se oli sisällissota, jota käytiin punaisten hyökkäyksen pysäyttämiseksi. Vapaussotaa voikin Hentilän mukaan pitää lähinnä historiapolitiittisena artefaktina, joka muotoiltiin lähdekritiikistä piittaamatta sen luojien omaa intressiä palvelevaksi. Vapaussodan tarinat liioittelivat punaisten puolella taistelleiden venäläisten määrää. Todelliseksi viholliseksi nousivat ”punaryssiksi” saastuneet punaiset, jotka olivat menettäneet oikeutensa olla osa Suomen kansaa. Mutta mihin tätä artefaktia tarvit-

tiin, Hentilä kysyi. Sitä tarvittiin itse sodan ja sen laittomuuksien oikeuttamiseen. Artefaktia luji-tettiin koko sotienvälisen ajan vuosittaisin muistojuhlin ja pystyttämällä vapaudenpatsaita. Vapaussota-tulkinnan hegemonia murtui lopullisesti vasta 1990-luvulla, jolloin Ylikankaan *Tie Tampereelle* (1993) aloitti uuden vaiheen tutkimuksessa. 1990-luvulta lähtien tutkimus tarttui sotaan ja sen kokemuksiin uudella otteella ja koko tulkinta sodan luonteesta uudistui.

Aapo Roseliuksen (HY) keynote-esitysmä ”Sisällissota ja demobilisaation vaikeus” käsitteli sotaisan ilmapiirin jatkumista. Euroopan laajuisen demobilisaatio onnistui vaihtelevasti ja vaikutti maiden yhteiskunnallisiin oloihin. Suomessa sota ei henkisesti päättynyt vihollisen kukistamiseen. Suojeluskuntien uudelleen perustaminen ja tulo vahvaksi kansalaisjärjestöksi jatkoi militaristista henkeä. Poliittisesti epävakaina aikana suojeluskunta oli helppo mobilisoida erilaisia uhkaku- via vastaan. Ampumaharjoitukset ja sotatilanteiden jäljittelyt kuuluivat arkeen. Myös tavoitteis- saan pettyneet jääkärit olivat valmiita uuteen taisteluun. Vapaussodan muisto kiinnitettiin tuke- vasti sodan kulttuuriin. Samalla hävinnyt puoli marginalisoitiin niin, ettei se päässyt keskustele- maan omasta identiteettipolitiikastaan. Roselius kutsuu valkoisten asennetta fundamentalistiseksi ja pohtii, johtuiko se heidän tuntemastaan häpe- ästä. Punaisille vaikeneminen aiheutti trauman.

Historiapolitiikan kysymyksiä käsitteli myös Sture Lindholm (ÅA) analysoidessaan Dragsvikin ja Västankvarnin tapahtumien muistamisen poli- tiikkaa ruotsinkielisellä seudulla. Tammisaaren Dragsvikin leirillä kuoli yli 3000 vankia, jotka haudattiin sisällissodan suurimpaan joukkohau- taan. Leiri toimi suomenkielisten viranomaisten ylläpitämänä ruotsinkielisellä alueella eikä pai- kallisella väestöllä ollut suoraa kontaktia asiaan. Synkän leirin muistaminen oli pitkään tukahdu- tettua, vasta 1990-luvulla vankileirin muistosta tuli hyväksytty osa alueen historiaa.

Sodan kipeistä muistoista ja muistamisesta puhuivat keynote-esitysmöitsijöistä sekä Sirpa Kähkönen että Ulla-Maija Peltonen. Kähkönen

VTT **Tiina Lintunen** on poliittisen historian yliopisto-opettaja Turun yliopistossa. Sähköposti: tiina.lintunen@utu.fi.

FL **Hanne Koivisto** on lehtorina (avoin yliopisto) kulttuurihistorian oppiaineessa Turun yliopistossa.

Sähköposti: hannele.koivisto@utu.fi.

lähestyi teemaa henkilökohtaisella tasolla ker-
toen oman isoisänsä kokemuksista Tammisaaren
vankileirillä 1930-luvulla, mitä aikaa hän nimitti
sisällissodan toiseksi näytökseksi. Hänen esityk-
sessään korostui seurausten pitkäkestoisuus ja
tapahtumien synnyttämä viha, joka purkautui
väkivallantekoina vielä pitkään sisällissodan jäl-
keen. Peltonen käsitteli sitä, miten vuoden 1918
kipujäljet ilmenevät vielä 100 vuotta myöhemmin
yhteiskunnassa. Valtiovalta on esittänyt sovinnoneleitä erilaisten korvausten ja muistomerkkien muodossa ja pyrkinyt lisäämään tasapuolista tietoa sodasta rahoittamalla erilaisia tutkimushankkeita kuten Suomen sotasurmat -projektia. Peltonen korosti, että menneisyyden tulkinnat ovat kertomuksia hyvästä ja pahasta ja niissä otetaan kantaa ajan moraaliarvoihin ja -normeihin. Tapahtumien ymmärtäminen edellyttää vuorovaikutusta ihmisten välillä. Peltosen mukaan tiettyjä rajoja ei kuitenkaan vieläkään voida ylittää.

Tästä on osoituksena taiteilija Kaisa Salmen performanssiesityksen kieltäminen vuonna 2012. Performanssissa Mannerheimin ratsastajapatsas olisi kukitettu punaisin neilikoin. Vuotta myöhemmin saman taiteilijan performanssiteos Fellmanin pelto – 22 000 ihmisen elävä monumentti kuitenkin sai toteutua. Kiinnostavasti Hanna Korsbergin työryhmän esitelmä seminaarissa koski juuri tämän performanssin merkitystä siihen osallistuneille henkilöille. Performanssissa noin 10 000 ihmistä toteutti kollektiivisesti koreografioituja liikkeitä, joiden tarkoitus oli toimia kokemusta välittävänä tekoina. Näitä olivat esimerkiksi leipäpalojen etsiminen ja käsien kohottaminen avunpyyntöön. Esitelmässään työryhmä pohti, millainen vaikutus tämän kaltaisella osallistuvalla esityksellä voi olla menneisyyden tapahtumien käsittelyssä. Työryhmä analysoi performanssiin osallistuneiden henkilöiden kokemuksia ja totesi esityksen vaikuttaneen osallistujiin vahvasti lisäämällä heidän ymmärrystään menneisyyden traumaattisia tapahtumia ja sen osapuolia kohtaan.

Sisällissodan jälkiä myös istutettiin aktiivisilla toimilla lasten ja nuorten mieliin. Marianne Junila (OY) puhui tamperelaisten koulutytöjen aineista, joissa heitä pyydettiin kuvaamaan näkemäänsä väkivaltaa sodan aikana. Tekstejä oli tarkoitus käyttää todistusaineistona. Tytöt näkivät ampumisia, haavoittuneita ja kuolleita. Teks-

teistä välittyi järkytystä, mutta myös turtumista väkivaltaan. Enimmäkseen keskiluokkaiset tytöt eivät pohtineet punaisten osaa vaan kirjoittivat valkoisille ominaisin ilmaisin. Ulla Aatsinki (TaY) puolestaan käänsi katseen vasemmistolais-
ten lasten kasvattamiseen vallankumoukselliseksi 1920-luvulla. Vastapainoksi porvarillisen puolen suosituille partioliikkeelle vasemmistolainen Työväen Järjestönuorten Liitto organisoï toimintaa, jossa opetettiin sosialismin periaatteita, toveruutta, solidaarisuutta ja kansainvälisyyttä, mikä oli harvinaista nationalismin aikakaudella. Solidaarisuutta osoitettiin erityisesti punaorpoja kohtaan. Anna Warsell (TaY) jatkoi punaorpotteemasta ja nosti esiin tilanteen Ruovedellä. Orpoja sijoitettiin lastenkoteihin ja perheisiin. Olot ja kokemukset vaihtelivat kaltoin kohtelun ja lastenkodissa viihtymisen välillä. Muistoissa nousivat kuitenkin esille köyhyyden kokemukset, katkeruus ja menetetty isä.

Sisällissodan jäljet näkyivät myös kirjoissa ja lehdissä kuten Suojeluskuntien ylipäällikkö Lauri Malmbergin laatimissa kuvateoksissa *Suomen vapaussota kuvissa I-II* (1934) ja *Vapaussodan kuvahistoria* (1938). Olli Kleemola (TY) analysoi kuvia laajemmassa sotakuvien kontekstissa ja osoitti niiden uusintavan sodan propagandaa. Poikkeuksellista niissä oli raakojen kuvien käyttö. Kyseiset kuvateokset toivat esille valkoisen totuuden sodasta ja tukivat valkoisen Suomen kanonisaatioprosessia. Anna Laakkonen (ISY) toi puolestaan esiin punaisen totuuden Neuvosto-Karjalan suomalaislehdistä. Sitä pidettiin yllä koko 1920-luvun ajan vahvan viholliskuvan luomiseksi valkoisesta Suomesta, mutta ajan mittaan myös sosialidemokraatit alettiin lukea vihollisiin, kun haluttiin keskittyä neuvostovalan lujittamiseen, huolimatta yhä tukalammasta poliittisesta ilmapiiristä.

Paikallisuuden vaikutus tulkintoihin

Eräs seminaarin kantavista teemoista oli paikallisuus ja sen tarjoamat erilaiset menneisyyden tulkintatavat. Mielenkiintoisia olivat erityisesti odotuksenvastaiset ja ajassa muuttuvat tulkinnat. Totutusta kahtiajakautuneesta Suomesta poikkeava oli Henrik Talan (HY) piirtämä kuva Tervakosken tehdasyhdyskunnasta. Siellä ei ryhdytty vallankumoukseen eikä harjoitettu väkivaltaa. Selitykseksi Tala esitti vanhakantaista henkeä, jolloin patruuna huolehti palkollisistaan ja työläiset oli tiiviisti sidottu tehtaaseen asunnon, terveyden-

Tammisaaren vankileiri kesäkuussa 1921. Työväen Arkiston kuvakokoelma.

huollon, päivähoiton ja eläkkeiden muodossa. Hannu Itkonen (JY) tarkasteli esitelmässään Varkauden tapahtumia ja niistä esitettyjä eri aikakausien tulkintoja. Hän toi esille, ketkä tulkintoja ovat milloinkin saaneet olla tekemässä ja millaiset intressit ovat olleet tulkintoja säilyttämässä. Kiintoisan uuden näkökulman paikalliseen tutkimukseen toi Hannu Takala (Lahden kaupunginmuseo) kertoen niistä konkreettisista jäljistä, joita arkeologisissa maastotutkimuksissa on löydetty taitelupaikoilta ja siitä, miten ne täydentävät historiantutkimuksen ja arkistolähteiden luomaa kuvaa sisällissodan tapahtumista. Riina Haanpää (TY) puolestaan pohti sitä, millä tavalla asukkaat ovat kokeneet vuoden 1918 sodan tapahtumapaikat ja mikä merkitys niille muodostuu paikallisessa kerronnassa. Petteri Systä (TY) tarkasteli omassa esityksessään sisällissodasta selviämisen prosessia Tampereella ja sitä, millaiseksi demokraattinen vallankäyttö muodostui paikallistasolla. Nimenomaan Tampere tarjosi mielenkiintoisen tutkimuskohteen, koska se oli suurista kaupungeista ainoa, jossa kaupunginvaltuustossa oli vasemmistoenemmistö sisällissodan jälkeen ja sodan hävinneet pääsivät käyttämään kunnallista valtaa.

Paikallisen tutkimuksen vastapainona sisällissodan jälkiä käsiteltiin myös institutionaalisella

tasolla. Jukka Kekkonen (HY) arvioi poliittista väkivaltaa ja oikeuden roolia Suomen sisällissodassa. Joni Krekola (eduskunnan kirjasto) pohti, millaisia jälkiä vasemmiston sivuuttaminen eduskuntatyöstä aiheutti sekä vuonna 1918 että myöhemmin 1920-luvulla. Krekolan mukaan kansanedustajien koskemattomuudesta ja kansalaisoikeuksista joustettiin, kun hallitus, etsivä keskuspoliisi, tuomioistuimet ja eduskunnan enemmistö niin halusivat.

Sisällissodan pitkäaikaiset ja ylisukupolviset vaikutukset olivat Ilkka Jokipiin ja Virva Liskin (HY) aiheena. He esittelivät tutkimusaineistoaan, joka koostuu sisällissodan kokeneiden ja heidän jälkeläistensä terveys- ja sosiaalisista taustatiedoista sekä näiden asenteiden ja historiatietoisuuden periytyvyydestä sukupolvelta toiselle. Tutkimus aikoo hyödyntää laajaa henkilötason tietokantaa, mutta oman haasteensa tutkimukselle tulevat aiheuttamaan ne lukuisat suvut, joissa punaisuus ja valkoisuus ovat sekoittuneet.

Seminaarin loppukeskustelussa todettiin sisällissodatutkimuksen tarvitsevan jatkossa erityisesti oppiainerajoja ylittäviä monitieteisiä projekteja, jolloin voidaan tehdä uusia, rohkeita avauksia. Lisäksi toivottiin enemmän vertailevaa tutkimusta, jossa huomioitaisiin erityisesti kansainvälinen viitekehys.